

HUVAYDONING “ROHATI DIL” DOSTONIDA
ROBIYA ADAVIYA OBRAZI

Abduraimova Gulshoda Abdurashid qizi

SamDU filologiya fakulteti 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: f.f.d. dotsent: Muhiddinova Nazmiya

Annotatsiya: Ushbu maqolada tasvuf ta’limotida chuqur iz qoldirgan mashhur soʻfiy ayol Robiya Adaviya haqida muxtasar soʻz yuriladi. Uning tazkiralarda keltirilgan “Tojur rijol” unvoni muxtasar tahlil qilinadi.

Kalit soʻzlar: Robiya adaviya, soʻfiy, orif, tasavvuf, Ka’ba, niyoz va namoz.

Tasavvuf tarixida ayollarning ham ta’sirli mavqei va ahamiyati bor edi. Bu davrda Sulamiy va boshqa olimlar soʻfiy ayollarning turli xil moʻjizalari haqida turli xil asarlar yaratdi. Tazkiralarda ayollar haqidagi boʻlim deyarli yoʻq. Biroq, bu ularning samarali emasligini anglatmaydi. Tasavvuf bir poklanish boʻlib u faqat ruh bilan shugʻullanadigan haqiqatdir. Suluk bosqichida ayol oʻz jinsida ozod boʻlishi kerak. Tabiatning eng katta qismi uning ayolligini ta’kidlamasligi kerak. Attor soʻzlari bilan aytganda, “Men va siz ayollar va erkaklar haqida nima desa boʻladi?.. Ammo Attor oʻz xotiralarida faqat birgina ayol ismini tilga oladi. U Robiya haqida gapiradi. Hadisga asoslanadigan boʻlsak “Muhimi shakl emas, balki niyatdir” deydi. “Nafohat ul-uns” da juda koʻp soʻfiy ayollar nomi tilga olinadi va boʻlimning boshida “Erkaklar darajasiga yetgan ayollar” boʻlimi sarlavha ostida aynan Robiyat ul-Adaviya nomi tilga olib zikr qilinadi.¹ Huvaydo butun hayoti va faoliyati davomida islom ta’limoti va tasavvuf gʻoyalarini targʻib etishga, zamona muammolarini oqilona hal etish uchun diniy ilm va ma’rifatni ravnaq toptirishga, naqshbandiya gʻoyalarini zamondoshlari oʻrtasida keng targʻib etishga, oʻzi bu borada boshqalarga ibrat boʻlishga intildi. Oʻzi hunarmandchilik, dehqonchilik va maktabdorlik bilan mashgʻul boʻldi, kamtarona hayot kechirdi. Noseh Chimyoniy ustoz Huvaydoning xos fazilatlarini, ibratli hislatlarini tasvirlar ekan, saharlar turib, Allohga yolborib iltijo qilganligini, joʻmardlikda xuddi Ibrohim Adham singari molu dunyoga nazar solmay yashaganligini, hamisha shogirdlari hamsuhbatlari koʻnglini shod qilganligini alogida ta’kidlagan. Huvaydoning hayoti, ijodiy faoliyati tasavvufiy qaarshlariga oid ma’lumotlar uning devoniga kiritilgan gʻazallaridan, “Rohati dil”, “Ibrohim Adham” qissalaridan olishimiz mumkin. Zero mashhur nemis olimi Zigmund Freydning ruhiy tahlil nazariyasiga koʻra, har bir ijodkorning asarlarida uning boshqalardan sir saqlaydigan istak, mayl, orzu, umid va maqsadlari oʻz ifodasini

¹ Dr. Mevhibe Altunkay, *Zâhide-Sûfiye Kadınların Tasavvuf Tarihindeki Yeri ve Önemi*, 2021. Ankara.- B317-321

topadi.²

Huvaydoning ushbu dostonida Robiya Adaviya haqidagi ma'lumot Ibrohim Adham hikoyasida uchraydi. Guvohi bo'ldikki o'zbek mumtoz adabiyoti aynan bu mavzuni yorituvchi juda ko'p asarlar yaratilgan. Huvaydo ana shu hikoyatni o'ziga xos uslubda yangi tuyg'u va kechinmalar, yangi ruhiy manzaralar tasviri orqali ifodalashga erishgan sanaladi. Bu hikoyada Ibrohim Adhamning Balx elidagi podsholigihqidagi misralar bilan boshlanadi.

Bor edi Balx elining podshohi,
O'shal iqlim uza edi sipohe.
Musulmon podshohi, bo adolat,
Topib edi ra'iyatlar farog'at.
Edi hukm ravona bahru amvoj,
Olur edi Xitoyu Hinddin boj.³

Bu misralar orqali adib Ibrohim Adhamning Balx elida odilona podshohlik qilayotganligini ta'kidlab o'tmoqda. Huvaydo hikoya davomida Ibrohim Adhamning bir qancha hislatlarini sanab o'tadi. Ibrohim Adhamning tug'ilishini ham xuddi bir mo'jizadek bayon qiladi.

Kecha bo'lsa kezar edi go'riston,
Anga odat edi joyi zimiston.
Yurib erdi kezib bir kun mazore,
Chiqar bir qabrdin faryodu zore.
Qilur ko'p nolai vovaylota ul,
Mani olg'il debon aylar nido ul
Dedi Adham bu banda ko'p gunohkor.
Erur mundog' azob ila giriftor,
Aning oldig'a emdi men borayin,
Nechuk odam ekon holin so'rayin.
Borib turdi o'shal go'ning qoshiga,
Quloq soldi aning ko'p nolishiga.
Na ish qilding dedi, ey bandai zor.
Bolubsan bu azob birla giriftor?
Qiz aytgan man azob ichra emasman,
So'zumni man sanga yolg'on demasman.
Mani bilgil bu go'r ichra tirildim,
Rangi sakta marazdin men yozildim.
Dedi san turmag'il go'rni ochqil,
Mani tezroq ochib go'rdan chiqorg'il.

² <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/xojamnazar-huvaydo-devon.html>

³ X.Хувайдо. Рохати дил. Т.; А. Кодирий номидаги халк мероси наширети. 1994.-Б88

Qaddi siyna erdi go`rning amiqi,
Chiqardi qazibon, qolmadi xoki.
Lahadlarni olib qildi kushoda,
Shitoban qo`pdi go`rdin shahzoda.
Yiroq turg`il dedi ey odamiyzod,
Chiqarman yolg`uzin bu go`rdin ozod.
Kafanga chirmalib sarve gulandom,
Chiqolmadim necha qatla qo`yib kom.⁴

Bu hikoyada Ibrohim Adhamning tug`ilish voqeasi ham bayon qilib o`tiladi. Uning otasi Adham bo`sh vaqtlarida ko`proq qorang`u zimiston gabristonni ziyorat qilar edi. Shunday kunlarning birida Adham bir go`rdan ovoz eshitilayotganini sezib qoladi u shu go`rdan bir qizni qutqarib oladi va qizni o`z nikohiga oladiva ular og`il farzand ko`rishadi va unga Ibrohim deb ism qo`yishadi. Ibrohim yoshligidan juda ko`rkam, chiroyli bo`lganligi bois butun el unga muhannbbat qo`yadi uni ardoqlaydi. Mazkur hikoyada Robiya Adaviya obrazi ham qatnashadi. Ibrohim Adham o`n to`rt yil sahro kezib Makkai mukarramaga yetib keladi. Ammo Ka`batulloh o`z o`rnida yo`q ekan. O`sha muqaddas makonda hozir bo`lganlar sajdagohning Robiya Adaviya qarshisiga chiqqanligini ma`lum qilishadi. Tabiiyki bunday kutilmagan hodisa Ibrohim Adhamni fig`onini falakka ko`taradi. Shunday qilib, ibrohim Adham va robianing uchrashuvi hamda muloqotlari voqe` bo`ladi. Ibrohim Adhamning fig`onloi savollarini tinglagan Robia shunday javob beradi.

...Dedi ey Robia baxting na bo`ldi?
Saning olding`a Ka`ba keldi bexosdan,
Nega boqmassan anga qarab rost.
Dediki Robia baxting saningdur,
Bu so`zni manga andog` aytganingdur.
Mashaqqatsiz yemishda yo`q lazzat,
Topilsa mashaqqatsiz har nimarsa.
Aning qadrin bilmasdur har kimsa,
So`radi boz sulton Robiadan.
Manga aytg`il dedi bu voqeadin,
Ki san har bir qadamda ikki ra`qat
O`qur eding namoz, ey neki hikmat.
Manam har bir qadamda ikki ra`qat
Namoz o`quv qilur edim ibodat....⁵

Bu misralarda Robianing ham Ibrohimning ham Ka`baga kelish uchun har qadamda ikki rakat namoz o`qiganligini guvohi bo`lishimiz mumkin. Robia esa Ka`ba

⁴ X.Хувайдо. Рохати дил. Т.; А. Кодирый номидаги халк мероси наширёти. 1994.-Б94

⁵ X.Хувайдо. Рохати дил. Т.; А. Кодирый номидаги халк мероси наширёти. 1994.-Б100

uning oldiga chiqanligini u chanqab yotgan itga suv berishi voqeasi bilan bog`laydi. Bu voqea asrda shunday ifodalangan edi:

O`shal itga kelub erdi suv berdi,
Ichub suv ondin o`z holig`a keldi.
Duo aylab dedi it, yo ilohe!
Hama darmodaning san-san panohe,
Bu bandangning bugun na maqsudi bor,
Ravo qilg`il ayo donoyi asror.
Ijobat bo`ldi u itning duosi,
Muyassar bo`ldi ul dam muddaosi.⁶

Bu misralarda aynan Robiyaning niyati ijobat bo`lishiga uni itning sug`orishi va it uni duo qilish voqeasi sabab qilib keltiriladi. Alloh nazdida hech bir savobli ish javobsiz qolmasligini yuqoridagi hikoyatdan ham ko`rishimiz mumkin, chunki Alloh rahmdil va u yaratgan narsalarni sevuvchi va shukrona keltiruvchi bandalarini boshqa bandalaridan a`lo ko`radi.

O`shal dam qo`pdi, ko`nglagini kiydi,
Aning oldig`a Ka`ba qarshu keldi.
Anga bir iltifot qilmadi ul hech,
Yonub bir qira ko`zin solmadi hech.
Chirog`iga ravondek borur erdi,
Boshindin Ka`ba chun parvona bo`ldi.
Edi ilginda asoyi cho`p bepo`st,
Ayog`in qo`ymas edi yot bedo`st.
Belin bog`lab eranlardek urub bar
Borar to`rg`a nechuk Muso payg`ambar.
Alardek borur erdi Robiya ham,
Xudoning yodidin o`zga yemay g`am.⁷

Bu misraalr orqali garchi Robiyaning oldiga Ka`ba o`zi kelgan bo`lsa ham Robiya do`stisiz Ka`baga bir qadam ham qo`ymaydi, chunki Ka`ba faqat Allohning uyi sanaladi bu yerda uning diydoriga yetishish mumkin emas. Robiyaning fikri yodi esa faqatgina Alloh visoli. Unga bo`lgan muhabbati shunchalik kuchliki buy o`lda na Jannat go`zalligi van a do`zax qo`rquvi uni chalg`ita oladi.

Qissa so`ngida shoir tomonidan keltirilgan bir g`azal Ibrohim Adham faoliyatining mazmun-mohiyatini yaqqol sharhlovchi xulosa o`rni bosa oladi:

Dunyoni tark qiluvchi uqbog`a yuz urg`on kishi,
Jannat ila hurni netar Mavlo yuzin ko`rgan kishi.
Kim bexabardur Mavlodin mag`rur erur dunyoyig`a,

⁶ X.Хувайдо. Рохати дил. Т.; А. Кодирий номидаги халк мероси наширёти. 1994.-Б

⁷ X.Хувайдо. Рохати дил. Т.; А. Кодирий номидаги халк мероси наширёти. 1994.-Б

Dunyoning mulkin naylasinondin xabar olg`on kishi.
Fag`furi qaysar mulkni boshig`a ursunmi oni,
Netsun Sulaymon taxtini ishq taxtiga mingan kishi.⁸

Ushbu qissa Huvaydoning “Rohati dil” dostoniga qo`yilgan talab, aynan komil inson tarbiyasi uchun xizmat qilgan asrda insonlar orasidagi yomon illatlar qoralangan

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

- 1.Х.Хувайдо. Рохати дил. Т.; А. Кодирий номидаги халк мероси наширёти. 1994.- Б88
- 2.Dr. Mevhibe Alttunkay.Zâhide-Sûfiye Kadınların Tasavvuf Tarihindeki Yeri ve Önemi.2021. Ankara.-B317-321
- 3.<https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/xojamnazar-huvaydo-devon.html>

⁸ Х.Хувайдо. Рохати дил. Т.; А. Кодирий номидаги халк мероси наширёти. 1994.-Б